

Urednik
Zoran Hamović

Likovni urednik
Dragana Atanasović

Naslov originala:
Tersilla Gatto Chanu
Streghe

Storie e segreti

© 2001 Newton & Compton editori s.r.l.

Tersila Gato Kanu

VEŠTICE

Ispovesti i tajne

Ispovesti „Sotoninih sluškinja“ u snažnom i potresnom zapisniku
o potkazivanjima, mučenjima, suđenjima i pogubljenjima

Prevela sa italijanskog
Alenka Zdešar-Ćirilović

CLIO
2008

Zašto su veštice žene ili zašto su žene veštice?

Tumačenja u svetlu različitih perspektiva

Gotovo sve kulture imaju neki oblik magijskog verovanja i prakse, u skoro svim društvima postoje verovanja u veštice, ali postoje izvesne razlike u značenjima koja su magijskoj praksi i veštičarenju pridavana u različitim kulturnim interpretacijama. Magija se, zahvaljujući antropološkim istraživanjima, više ne posmatra kao puko sujeverje „primitivnih“ plemena i „neprosvećenog“ naroda, niti kao marginalna kulturna i društvena pojava. Ona je kompleksan fenomen koji se tumači u društvenom, religijskom, ekonomskom, pa i u političkom, kontekstu određene kulture. U mnogim kulturama se životne nedaće, bolest i smrt objašnjavaju zlim činima ili magijom, uz razvijen sistem postupaka za pronalaženje i kažnjavanje počinioca i uz mehanizme kojima se pridaje moralno značenje i regulišu odnosi u zajednici. Etnoteorije o vraćanju u tumačenju rane smrti i bede pokazale su se prihvatljivijim od religijskih objašnjenja koja se pozivaju na božju volju.¹ Međutim, samo je u Evropi i nekim delovima Severne i Južne Amerike, čak i na dalekom Islandu, tačnije u zemljama u kojima je hrišćanstvo steklo primat, zabeležen „lov na veštice“, uz surova mučenja i spaljivanje. U zemljama Zapadne Evrope procesi su vođeni na osnovu teološkog i inkvizitorskog ključa, iako bi se moglo govoriti o specifičnostima lokalnih verovanja u veštice, različitom tempu i intenzitetu progona. Procesi protiv veštica u Engleskoj imali su, u odnosu na Kontinent na primer, svojih specifičnosti. Pre svega, počeli su šezdesetih godina XVI

¹ Douglas, M., „Sorcery Accusations Unleashed: The Lele Revisited“, 1987, *Africa*, Vol. 69, Issue 2, 1999, 177–194.

veka i nisu dostigli takve razmere, budući da je veštičarstvo tretirano kao antidruštveni prestup a ne kao jeres. Progoni nisu bili pod kompeticijom crkvenih vlasti, već su bili organizovani više kao narodni pokret. U celini gledano, progoni su trajali do XVIII veka, ali – dok su u Francuskoj, Nemačkoj i Italiji postepeno jeđjavali u XVII veku – u nekim zemljama, kao što su Hrvatska i Škotska, tek su započinjali. Istina, antropoloji nude i primere kultura u kojima su hrišćanski misionari i sveštenici u borbi sa narodnim i plemenskim religijama u Africi improvizovali inkvizitorske metode otkrivanja i kažnjavanja, čak i u XX veku.²

Progon veštica u Evropi trebalo bi posmatrati u kontekstu hristijanizacije kao dugotrajnog procesa, tj. borbe hrišćanskih crkava protiv nehrišćanskih religija, paganskih i narodnih koje su bile duboko ukorenjene. U periodu od XV do XVIII veka – usred krize hrišćanstva, procvata reformacije i mesijanskih pokreta, ekonomske krize, velikih epidemija kuge – revitalizuju se paganska verovanja i narodne religije. Hrišćanstvo je načelno imalo veoma oštar stav prema čarobnjaštvu još od Starog i Novog zaveta. Međutim, crkveno pravo i predstave samih teologa menjale su se tokom istorije u više navrata. U X veku se, na primer, svako čarobnjaštvo smatralo otpadništvom, odnosno odricanjem od hrišćanske vere. Volšebne, magijske moći čarobnjaka razvijane u narodnim predstavama, kao što su uticaj na atmosfere prilike,

² *Ibid.* Na primer, sedamdesetih godina XX veka, katolički misionari su podsticali otvorenu borbu protiv vraćanja, iako je vraćanje bilo sastavni deo tradicije Lela, pretvorivši plemenskog Boga u đavola hrišćanske tradicije. Stara plemenska verovanja, čak i znanja o lekovitom bilju, proglašavana su zlom i prokletstvom. Najradikalniji među misionarima bio je mladi sveštenik koji je 1978. godine pokrenuo procese slične inkvizitorskim procesima u Evropi. Navodno, posedovao je natprirodne moći, kao i moć da prepozna vraćare. Lećio je dodirom posle kojeg su bolesni padali u trans, a optužene je spaljivao javno na lomčama. U vreme prvih istraživanja (1946) Meri Daglas, vraćanje je bilo u domenu starijih muškaraca i prenošeno je kao tajno znanje. Daglas zaključuje da je Katolička crkva svojom umešanošću u optužbe protiv vraćanja produbila jaz koji je postojao između starih i pokatoličene omladine koja je masovno odlazila u gradove, jaz koji je u socijalnom smislu postajao sve dublji usled teške ekonomske situacije. Mladi u gradovima izricali su optužbe na račun starih rodaka sa sela, verujući da su njihove nesreće proizveli vraćanjem.

čarobnjačke metamorfoze i noćno letenje veštica, proglašavani su opsenarskim trikovima koji nemaju potvrde u realnosti. Crkva je ovakve predstave osuđivala i smatrala pukim praznovjerjem neobrazovanog naroda. Nastojala je da ih suzbije, između ostalog, donošenjem *Episkopskog kanona*, da bi od sredine XV veka potpuno promenila stanovište i optuživala sve one koji u to ne veruju. Iako su Crkva i država bile u tesnoj sprezi, u gotovo svim zapadnim zemljama postojala je razlika u stavovima između crkvenih i svetovnih sudova sve do XV veka. Naime, crkveni sudovi, tj. inkvizicija formirana, pre svega, za borbu protiv jeretika, vremenom je i čarobnjaštvo proglasila za jeres zbog odbacivanja Boga i poštovanja đavola. Ugovor s đavolom donosio je čarobnjaku moć da čini razna nedela, međutim, sama šteta i nesreća koju su nanosili čarobnjaci retko je uzimana u obzir tokom procesuiranja – važnija je bila religiozna pozadina, savez s đavolom, seksualni odnosi i tajno udruživanje na sabatima.³ Za svetovne sudove je, na drugoj strani, važniji maleficij, tj. šteta koju su nanosile veštice oduzimanjem letine, navođenjem gradonosnih oblaka, pomorom stoke, oduzimanjem mlečnosti kravama, ubijanjem novorođenčadi.⁴ Međutim, sredinom XV veka i svetovni sudovi usvajaju teološki pojam čarobnjaštva, koji je sama inkvizicija obogatila neraskidivom vezom između elemenata što su se u ranijim vekovima pojavljivali sporadično ili su važili samo za jeretike: udruživanje članova koji sklapaju savez s đavolom, tajni sastanci pogrдно nazivani sabat, seksualni odnosi s đavolom pretvarani u orgije, mogućnost da letenjem na metli prelaze neverovatne razdaljine,⁵ nanošenje štete stoci, usevima, izazivanje bolesti i smrti,

³ Guiley, R. E., *The Encyclopedia of Witches and Witchcraft*, Facts On File, Inc., Njujork, 1989, s.v. Devil' s pact.

⁴ U XVII veku lov na veštice je počeo da jenjava, tako da se u arhivskim dokumentima mogu naći i slučajevi u kojima teolozi savetuju svetovne sudove da postupe u skladu sa zakonom na osnovu kojeg se kažnjavaju samo počinioci dokazanih zločina kao što su: trovanje ljudi ili životinja, materijalne štete nanete uništavanjem dobara. Takav dokument je, na primer, memoar o načinu suđenja vešćima koji je teolog, otac Lalman napisao na zahtev predsednika parlamenta u Ruanu. Mandru, R., *Opsednutost đavolom i vradžbine u XVII veku*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1988, 166–174.

⁵ Jahanje na metli je najčešći stereotip ali je, u tom smislu, narodna tradicija zapadnih kultura mnogo bogatija. Veštice su mogle jahati

naročito male dece. Veoma važni elementi teoloških predstava o veštičarenju bili su neraskidivo povezani: ukoliko se ustanovi u procesu bar jedan od njih, implicitno su podrazumevani i svi ostali.⁶ Za razliku od prethodnog perioda, kada se veštičarenje smatralo sporadičnom, individualnom pojavom, od XV veka, pod uticajem inkvizicije, ono dobija razmere epidemije sa osnovnom notom da je reč o udruženim gupama nevernika koje su sklopile pakt s đavolom. To upravo objašnjava broj optuženih koji je rastao neverovatnom progresijom. Imena članova navodno organizovanih gupa otkrivali su tokom procesuiranja na taj način što je svaki osuđeni morao da pod najtežim mukama otkrije i ostale članove „zločinačke“ organizacije koja se smatrala tajnom sektom. Uobičajeni način iznuđivanja priznanja mučenjem i drugim metodama zastrašivanja inkvizicija je, uz dozvolu pape Aleksandra IV, uvela još u XIII veku u procesima protiv jeretika, najpre katara, a zatim, drugih jeretičkih sekti, protiv kojih je povelila i krstaški rat.⁷

Onog trenutka kada je crkvena vlast obične vračare, čarobnice i gatare proglasila za veštice, a njihovo čarobnjaštvo za realno delatno i protivno dogmama hrišćanstva, inkvizicija je dobila dozvolu da postupke torture primeni i u procesima protiv optuženih za veštičarenje. Postoje izvesna nagađanja o preciznom broju spaljenih ljudi do XVIII veka: procenjuje se da je na lomači

i na vratilu, vretenu (kao i drugim alatkama koje koriste u tkanju i predenju, na primer, rašak – za premetanje pređe), na ralu, bačvi. Korišćene alatke iz imanentno ženske proizvodne sfere tkanja u mitologijama figuriraju kao atributi boginja, na primer boginja sudbine koje ispredaju niti sudbine. Položaj koji veštica zauzima prilikom jahanja asocira na položaj u seksualnom činu, te se često tumači kao feminina erotska poza, budući da je crkva ovakvu pozu osuđivala kao perverznu i jedinom ispravnom, s ciljem da rađa decu, smatrala je pozu u kojoj je žena odozdo.

⁶ Bayer, V., *Ugovor s đavolom*, procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj, Zagreb, Informator 1982, 133.

⁷ Jedan od malobrojnih kritičara lova na veštice, Johan Mateus Majfart, opisao je mučenja na točku, stolicama sa šiljcima koje su odozdo zagrevane, cipelama s bodljama iznutra, usijanim gvožđem, zavojem s iglama, usijanim štipaljkama, strapadom (osoba okačena da visi naglavačke dodatno je opterećivana tegovima). Egzekutori su delove tela lomili kleštima, palili sumporom, pržili bakljama i zalivali uljem. Harris, M., *Kravez, svinje, ratovi i veštice: zagonetke kulture*, Svetovi, Novi Sad, 1995, 154.

spaljeno od pola miliona do milion ljudi. Od tog broja veliku većinu (u Nemačkoj, na primer, 82 %) činile su žene.⁸

I pored prakse da se prilikom spaljivanja veštica spali i čitava dokumentacija vođena za vreme sudskog procesa, širom Evrope sačuvana je arhivska građa, teološka i demonološka literatura o fenomenu veštičarenja. Nakon čitanja knjiga o vešticama, kao što je knjiga Tersile Gato Kanu, svaki čitalac će ostati u nedoumici kako je moguće da su svedočenja optuženih bila tako ujednačena, odnosno, da su sve žene pričale slične ili iste priče. Relevantno je pitanje ujednačenosti svedočenja širom Evrope, kad se zna da autohtone, narodne predstave po svom sadržaju u različitim kulturama nisu bile u tolikoj meri jednoobrazne. Novija istraživanja potvrđuju da su inkvizitorski procesi najpre započeti u Severnoj Italiji, u alpskim krajevima, gde se i formirao pojam veštičarenja s nama poznatim sadržajem.⁹ Inkvizicija je taj pojam proširila širom Evrope, precizno formulišući pitanja koja bi trebalo postavljati u toku procesa. Nakon što je papa Inokentije 1484. izdao bulu kojom se naređuje iskorenjivanje veštičarstva i ovlastio dominikance Hajnriha Inštitora i Jakoba Šprengera, njihova knjiga *Malj veštica* (*Malleus maleficarum*) postaje glavni priručnik crkvenim i svetovnim vlastima u procesuiranju optuženih. Knjiga sadrži detaljna uputstva za identifikaciju, optuživanje, hvatanje, mučenje i osuđivanje veštica, ali i uputstva sudijama kako da se zaštite od eventualnih magijskih uticaja i čini optuženih veštica. Jednoobrazni model veštičarenja u celoj Evropi nastao je verovatno kao kombinacija narodnih predstava, filtriranih i dopunjenih teološkim tumačenjima koja su do naroda dopirala preko propovedi sveštenika. Pretpostavlja se da su neki od prvih procesa započeti uobičajenim optužbama da je neka žena činima nanela zlo ili štetu prvom komšiji. Ženi bi sudije postavljale unapred pripremljena pitanja, nastala na osnovu pomenutog pojma veštičarenja, na koja bi nakon svirepih mučenja bila prisiljena da odgovori potvrdno.¹⁰ Otuda utisak jednoobraznosti verovanja širom Evrope kao da je reč o milionskoj sekti koja je na isti način

⁸ *Ibid.*, 173.

⁹ Henningsen, G., Ankarloo, B., Introduction; in: *Early Modern European Witchcraft. Centres and Peripheries*. (eds) Bengt Ankarloo & Gustav Henningsen, Oxford University Press, Njujork, 1993, 2.

¹⁰ Bayer, V., *op. cit.*, 158.

činila ista zlodela. Otuda i utisak da se radi o verodostojnim optužbama, što je doprinelo i neverovatnom povećanju broja žena optuženih za veštičarenje. Pitanje koje su neki istraživači, kao što je, između ostalih, Marvin Haris, postavili glasilo bi – ne zašto su inkvizitori uložili toliki napor da unište veštice već – zašto su bili opsednuti naporom da ih stvore.¹¹

Različiti aspekti problema

Celokupan sistem progona veštica trajao je više vekova, zahvatio je veliki deo Evrope i Amerike i bitno uticao na sve sfere života. To znači da je, nesumnjivo, reč o fenomenu dugog trajanja koji je morao biti veoma dobro osmišljen, planiran, realizovan i nadasve surov. Kao takav zaokuplja pažnju istraživača različitih naučnih disciplina i teorijskih orijentacija koji su pokušavali da ga objasne i protumače. Međutim, ne čudi činjenica da je posle dva veka i niza tumačenja iz različitih uglova gledanja ostao i dalje nerazjašnjen.

Nekoliko desetina godina pošto su se ugasile i poslednje lo-mače u Evropi, istoričar Mišle, promišljajući daleko ispred svog vremena, objavio je knjigu *Veštica (La sorcière, 1862)*.¹² Vlasti su je odmah zabranile, ali će njene osnovne postavke rehabilitovati kao važeće istoričar Mandru u knjizi *Opsednutost đavolom i vradžbine u XVII veku (Possession et sorcellerie au XVII-e siècle, 1979)*. Mišle je začeo, a da to nije ni slutio, embrion rodne istorije (*gender history*), povezujući uloge žene u seoskoj sredini sa dobro organizovanom pravosudnom represijom kojom se štitila muška prevlast.

Neki od vodećih istoričara religije, kao što je Elijade, smatrali su da su pomama za vešticama i mitsko-ritualni scenario veštičarenja zapravo izmišljotine inkvizitora i teologa.¹³ Hrišćanske crkve, naročito u trenutku slabljenja svog uticaja, suprotstavile

¹¹ Haris, M., *Krave, svinje...*, 172.

¹² Mišle, Ž., *Veštica*, Vuk Karadžić, Beograd, 1986.

¹³ Elijade, M., *Istorija verovanja i religijskih ideja III*, Prosveta, Beograd, 1991, 195.

su se nehrišćanskim verovanjima, bilo da su se ogledala u delovanju jeretičkih pokreta ili prethrišćanskih i paganskih verovanja. Elijade razmatra evropsku magiju i njenu povezanost sa prethrišćanskim verovanjima i obredima posvećenim agrarnim kultovima plodnosti i zdravlja kakvi se mogu sresti u narodnim kulturama Evrope. Međutim, ekstatički i orgijastički kultovi nisu retkost u istoriji religija te bi trebalo ostaviti otvorenom i tu mogućnost, kada je o kultovima veštičarenja reč. U tom smislu, kako Elijade smatra, bujanje nehrišćanskih kultova implicitno podrazumeva otpor i kritiku hrišćanske crkve koja nije uspela da zadovolji potrebe vernika.¹⁴ Ukazivanje na prethrišćanske kultove srećemo mnogo ranije u radovima s kraja XIX i početka XX veka. Najviše interesovanja u naučnim krugovima, dvadesetih godina XX veka, izazvala je knjiga Margaret Marej. Istovremeno, njena knjiga je bitno uticala na Geralda Gardnera koji je osnovao pokret Vika (Wicca), kao i na oživljavanje neopaganizma šezdesetih.¹⁵ Teza Margaret Marej, po mišljenju mnogih veoma problematična i nedokaziva, naglašava realnost veštičjeg kulta kao prežitka jedne strukturirane stare religije koja je slavila Rogatog boga, uz razvijene rituale inicijacije, gozbe, plesove i orgije.¹⁶ Viševekovna pomama oko veštica ukazuje na postojanost stare religije koju je hrišćanstvo potiskivalo, namerno krivotvoreći činjenice time što je kult Rogatog boga preinačilo u poštovanje sotone.

Romansiranom historiografijom Žila Mišlea *Veštice*, već u XIX veku napravljen je pionirski korak koji će u XX veku nastaviti protagonisti škole *Anala* (1929), a od šezdesetih godina i novog pravca u historiografiji koji se bavi istraživanjem mentaliteta. U radovima Fevra, Mandrua i Dibija pažnja je posvećena mentalitetu obrazovanih slojeva koji su za sobom ostavili pisane tragove. Značajno je, međutim, što kasnije generacije naučnika proširuju svoja

¹⁴ Elijade, M., *Okultizam, magija i pomodne kulture*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1981, 125.

¹⁵ *The Encyclopedia of Modern Witchcraft and Neo-Paganism*, Rabinovitch, S., Lewis, J., Citadel Press, Kensington Publishing Corp., 2002, s.v. Gardner, Gerald Brosseau; *Enciklopedija novih religija*, Nove religije, sekte i alternativni pokreti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005, s.v. wicca.

¹⁶ Murray, M., *The Cod of the Witches*, London, Oxford, New York: Oxford University Press, 1970, 79. Navedeno prema: Čiča, Z., *Vilenica i vilenjak*, Sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2002, 22–24.

interesovanja i na do tada „nemušte“, nepismene i „praznoverne“ pripadnike nižih staleža, baveći se veoma širokim krugom problema kao što su smrt, strah, mit, seksualnost, svetkovine i praznici.¹⁷ Pozivanjem na mentalitet i nesvesne kolektivne predstave kao fenomen dugog trajanja u kontekstu duhovne klime toga vremena, uzdrmanog reformacijom i verskim ratovima, ponuđen je drugačiji pristup za razumevanje velike pomame i straha od veštica i đavola. Mandru se bavio analizom dokumentata iz XVII veka u Francuskoj, nastojeći da rekonstruiše idejne promene unutar obrazovanih slojeva koje su dovele do velikih polemika i drugačijeg shvatanja veštica i, na kraju, do konačnog ukidanja prakse progona kraljevskim ediktom iz 1682. godine. Ovako značajne promene inicirane su slučajevima opsednutosti kaluđerica u Eksu, Ludenu i Luvijeu koje su izazvale veliki skandal optužujući sveštenike kao đavolove učenike koji su dozvolili da đavo uđe u redovnice. Spaljivanje veštica na lomači zamenjeno je javnim spektaklima isterivanja đavola koji su podjednako ulivali strah okupljenoj masi. Međutim, za intelektualnu elitu svakako nije imalo istu težinu optuživanje i spaljivanje neukih seljanki i činjenica da se nastojalo pokazati da je „đavo došao po svoje“ i u građanske i plemićke slojeve, koristeći kao saučesnike poznate teologe. Teolozi, lekari, sudije preispitali su utemeljenost optužbi i verodostojnost opsednutosti, ali morali su istovremeno da razmotre i slučajeve optužbi za veštičarenje. Zaključili su da se radi o izmišljotinama i plodovima bujne mašte: „Stoga religija i zdrav razum zastupaju isto gledište u datim okolnostima: nerazumno je prebacivanje odgovornosti u suočavanju sa nevoljama jer su ove božje delo, kazna za ljudske grehe; jedini valjani lekovi su oni koje pruža crkva.“¹⁸ U ediktu iz 1682. čak se i ne pominju veštice već prevaranti, vračare koje koriste lakoverne građane i jedina kazna koja je mogla biti izrečena izricala se za svetovne zločine trovanja i prevare. Mosova konstatacija da javno mnjenje stvara čarobnjaka¹⁹ potvrđena je, na primer, u izveštajima inkvizitora Salazara s početka XVII veka u Španiji. Naime, Salazar je u toku istražnog postupka vršio i eksperimente kojima

¹⁷ Mandru, R., *op. cit.*, 8.

¹⁸ *Ibid.*, 167.

¹⁹ Mos, M., *Sociologija i antropologija* 1, Prosveta, biblioteka XX vek, Beograd, 1982, 91.

je proveravao neke od tvrdnji optuženih veštica. Ispostavilo se da su sve bile lažne: pronađene masti nisu imale efekat koji im je pripisivan,²⁰ niti su veštice viđene na mestu na kojem su tvrdile da će se održati sabat. Priče o vešticama raspirivale su opštu paniku i strah, a veštice su nestale onda kada je prestalo da se o njima govori. U tom smislu, Salazar je u izveštaju preporučio „nametanje čutnje“.²¹

Procesi protiv veštica ulivali su strah jer je zahvaljujući metodama torture i potkazivanja svako mogao da bude optužen a, istovremeno, podsticanjem priča o zlodelima veštičarenja svako je mogao da bude žrtva crne magije. Sistem je bio tako osmišljen da unosi nesigurnost u bezbednost života, imovine, nameće zastraživanje, sumnjičenje i huškanje među susedima. Kako je Marvin Haris zaključio, „najbolji način da se shvati uzrok poma-me oko veštica jeste da se, umesto nebeskih namera, ispituju ovozemaljske posledice“.²² Narod je poverovao da su za sve njihove životne nedaće – kugu, ratove, glad, visoke poreze, nemaštinu – krivi „imaginarni demoni u ljudskom obličju“, a na taj način crkva i država su ne samo skinule odgovornost za krizu kasno-srednjovekovnog društva sa sebe već su se i „preporučile“ kao neophodne i jedini kompetentni zaštitnici.²³ Socijalna pozadina verovanja u zle čini i veštičarstvo mogu biti konflikti u zajednici koja nije uspeła da formira institucionalne mehanizme za njihovo rešavanje ili, pak, ovi mehanizmi nisu funkcionisali u vreme ekonomsko-političkih promena.²⁴

²⁰ Neki od savremenih istraživača proveravali su eksperimentalno različite sastojke u mastima koje su navodno koristile veštice. Harner smatra da je halucinogeno sredstvo atropin koji sadrže biljke kao što su mandragora, bunika, pomoćnica, izazivao stanja dvadesetčetvorčasovnog dubokog sna u kojem se pojavljuju slike letenja, jahanja, seksualnih fantazija. Videti: Haris M., *op. Cit.*, 161; Petersdorff E. von, *Demoni, vještice, spiritisti: sve o postojanju i djelovanju mračnih sila*, Split: Verbum, 2001. 162.

²¹ Henningsen, G., *The Papers of Alonso de Salazar Frias. A Spanish Witchcraft Polemic 1610–1614*, *Temenos* 5, 1969, 85–106. Navedeno prema: Čiča Z., *op. cit.* 36.

²² Haris, M., *op. cit.*, 172.

²³ *Ibid.*, 173–174.

²⁴ Thomas, K., *Religion and the decline of magic*. Studies in popular beliefs in sixteenth and seventeenth century England, London, 1971, 561.

Odnos srednjovekovnih evropskih društava prema ženi može se okarakterisati kao „demonomanija ženskog“, pothranjivana hrišćanskom borbom protiv paganskih verovanja i narodnih religija, kao i tradicionalnim patrijarhalnim obrascima života. U feminističkim istraživanjima posebno se ističe veštičarstvo kao alternativna ženska tradicija koja je ženama pružala neformalnu moć od koje je strepela i sama Crkva.²⁵ Više autora velike progone žena optuženih za veštičarenje dovodi u vezu sa snažnim uticajem koji su do XIII veka žene imale u religijskoj sferi, preko ženskog monasticizma, ulogom proročica i značajnom funkcijom u jeretičkim pokretima. Paganska verovanja i magijska praksa dovodile su žene u vezu sa neukrotivim silama prirode. Veza koja je oduvek bila misteriozna za muškarce i na osnovu koje su ženama pripisivane različite moći, od onih reproduktivnih do posebnih moći koje ima menstruacija.²⁶ Hrišćanska teologija je vraćanje i čaranje smatrala đavoljim poslom, a u paganskim obredima videla je ne samo pogrešno verovanje u obogotvoravanje prirode već, u kultu ženske plodnosti, nimalo bezazlen kult.²⁷ Srednji vek obično nosi epitet „mračni“, ali najveća „pošast“ desila se upravo na njegovom izmaku, u vreme renesanse. U tom smislu, lov na veštice prati velike društvene promene kao mehanizam socijalne kontrole nad ženama kojim se održavala asimetrija i prevlast muškaraca. U mnogim istraživanjima istaknuta je veza između lova na veštice i patrijarhatskih odnosa u društvu. Međutim, iako se većina slaže u tome da ta veza nije slučajna, i dalje se vode rasprave o njenom značaju i značenju. Problem je u tome što oni koji su smatrali da je lov na veštice izmišljen kako bi muškarci održali dominaciju ne mogu da objasne čime je trebalo zameniti tu strategiju kada je progon veštica ukinut. Ako je patrijarhat bio uspešan i

²⁵ *Rečnik osnovnih feminističkih pojmova*, Beograd: IP „Žarko Alnuli“, 1999, s.v. veštice.

²⁶ Videti: Radulović, L., Nečista i neformalno moćna: sakralni aspekti ambivalentnog odnosa prema ženi u tradicijskoj kulturi Srba“, u zborniku *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i praksa*, priredila Marina Blagojević, Asocijacija za žensku inicijativu, Beograd, 2000, 169–191.

²⁷ Dimitrijević, V., Čovek i ranjeni eros, od sveštene ljubavi do sajber seksa, u: *Muškarac i žena pred tajnom tela: pravoslavlje i polnost*, Pravoslavna misionarska škola pri hramu Svetog Aleksandra Nevskog, Beograd, 2005, 466–486.

stabilan sistem, kako se obično smatra, lov na veštice mu i nije bio potreban.²⁸

Dakle, pravo pitanje trebalo bi postaviti obrnutim redom: ne zašto su veštice žene, već zašto su žene veštice.²⁹ Demonizovane su žene koje se po različitim osnovama ne uklapaju u idealne koncepte ženskog. To su pre svega starije žene, mlade i lepe ali neudate, „usedelice“, prostitutke ili žene čije je ponašanje ocenjeno kao nemoralno, žene koje su se bavile vraćanjem, gatanjem i lečenjem.³⁰ U kontekstu mizoginih učenja hrišćanstva, tj. hrišćanskih teologa u srednjem veku, to ukazuje na svojevrsan problem rodnog konflikta koji bi mogao biti objašnjen i nereligijskim razlozima. Razvojem društva u konceptualizaciji seksualnosti presudnu ulogu imala su medicinska znanja, po pravilu ideologizovana religijom i nedostupna ženama, budući da su one uglavnom bile nepismene. Prenošena su im samo nužna znanja u vezi s reprodukcijom, pre svega, dobijanjem zdravog potomstva. Međutim, žene su razvijale alternativna znanja zasnovana na iskustvu i opservaciji, ali znatno opterećena religijsko-magijskim predstavama, kako bi se zaštitile od polnih bolesti i pobačaja ili kako bi vršile tajne abortuse u slučaju neželjene trudnoće.³¹ U vreme kada se pojavljuju formalno obrazovani lekari – po pravilu, muškarci – praktični razlog ovakvog odnosa prema vračarima i vešticama leži u nastojanju da se potisnu žene koje su se tradicionalno bavile narodnom medicinom, kao prve negovateljice i lekari, i svoje znanje prenosile po ženskoj liniji.³² U tom smislu, progon veštica

²⁸ Goodare, J., Women and the witch-hunt in Scotland, *Social History*, oct 1998, Vol. 23, Issue 3, 303–304.

²⁹ Clark S., *Thinking with Demons. The Idea of Witchcraft in Early, Moder Europe*, Oxford, 1997, 109–120.

³⁰ Progonjene su isključivo žene iz nižih, potlačenih društvenih slojeva. Pretežnu većinu svih spaljenih veštica čine seljanke, a zatim, u gradovima – služavke i žene iz siromašnih slojeva, tako da se pribegavanje magiji može tumačiti i kao kompenzacija za njihov stvarni položaj u društvu. Bayer, V., *op. cit.*, 180.

³¹ Crawford, P., Sexual knowledge in England: 1500–1750, u: Porter, R., Teich M., (eds.) *Sexual knowledge, sexual science: the history of attitudes of sexuality*. Cambridge University Press, Kembridž, 1994, 82–106.

³² Sklevicky, L., „Vještice još gore“, u *Konji, žene, ratovi*, odabrala i priredila radove Lydie Sklavicky, Dunja Rihtman-Auguštin, Ženska infoteka, Zagreb, 1996, 278.

tumači se kao represija nad ženama koje su vladale nelegitimnim znanjem, poznavale kontraceptivna sredstva, vršile abortuse i na taj način omogućavale ženama da rađanje dece usklade sa svojim interesima i željama.³³ U interesu crkve i društva je, na drugoj strani, da iskoristi reproduktivne mogućnosti žena u zavisnosti od potreba društva a ne od potreba samih žena. Na taj način, mudre, vešte žene, bile su stvarna pretnja patrijarhalnim institucijama koje su imale kontrolu nad moći i znanjem.³⁴ Ovakva i slična tumačenja obično se mogu sresti u radovima koji tumače fenomen progona veštica sa aspekta teorije roda. Na primer, Hajnzon, Štajger i Nonsan smatraju da izvor demonske mitologizacije ženskog tela leži u masovnoj seksualnoj depriviranosti stanovništva u korist hrišćanske askeze i bogobojažljivosti.³⁵ Procesi protiv veštica u srednjem veku su, po mišljenju ovih autorki, zapravo, poslužili legitimizaciji državne i crkvene kontrole nad reprodukcijom i praksama seksualnosti. Većina sličnih istraživanja bazira se na sociokulturnim modelima rodnih odnosa, konceptima seksualnosti i ideologiji ženske podređenosti i muške dominacije.

Naglasila sam da se do XVI veka konceptualizacija seksualnosti u Evropi zasnivala na religijskim, odnosno teološkim shvatanjima koja su manipulisala pitanjima dužnosti i greha, naročito kada je posredi bila ženska seksualnost.³⁶ Osuda ženske seksualnosti kod srednjovekovnih propovednika temeljila se na neusklađenosti između mnogobrojnih orgazama koje je teorijski mogla

³³ *Ibid.*, videti: Ehrenreich, B. / English, D. *Witches, Midwives, and Nurses: A History of Women Healers*. Feminist Press, Njujork, 1973; *Women in Medieval Society* (ed.) Susan M. Stuard, University of Pennsylvania Press, Filadelfija, 1997; Sklavicky, L., *op. cit.*, 278.

³⁴ Rountree, K., Nova vještica Zapada: feministkinje prisvajaju staru vješticu, u: *Treća*, Časopis Centra za ženske studije, br. 2, Vol 1, Zagreb, 1999, 81. Tekst „The Witch of the West: Feminists Reclaim the Crown“ preuzet je i preveden iz časopisa *Journal of Popular Culture*, Vol. 30, No 4, Popular Press, Bowling Green State University, Bowling Green Spring, 1997, 211–229.

³⁵ Navedeno prema: Суковатая, А. В., Женщина с религиозной историей и феминистская теология, u: *Женщины с историей: возможность быть увиденными*. Сб. науч. ст. Выпуск 2/ Гл. ред. И. Р. Чикалова. – Мн.: БГПЗ, 2002, 30.

³⁶ Pikić, A., Ženska seksualnost i znanja o seksu do XIX stoleća, u: *Kruh i ruže*, br. 19, 2003.

da doživi žena i njenih reproduktivnih mogućnosti, za razliku od muške fiziologije, odnosno direktne proporcijalnosti između seksualne aktivnosti i reproduktivnih aktivnosti. Inkvizicija je, sudeći na osnovu velikog broja sudskih izveštaja u fazi najintenzivnijih progona, rukovođena navodima u pomenutom *Malju za veštice*, kao glavni argument za spaljivanje veštica javnosti ponudila savez sa sotonom, naglašavajući da se ta veza javna na seksualnim odnosima. To što sotona više privlači žene katolički teolozi objašnjavali su znatno izraženijom seksualnom požudom kod žena koje, inače, zavode muškarce na polni akt ali usled čulne, nezajajljive požude bludnice i sa đavolom.³⁷ Na taj način, istaknuta je „prirodna nemoralnost“ žena i sklonost ka bludu koja mora biti kontrolisana, upućena je poruka o potrebi da se kontroliše ženska seksualnost i svede na granice koje propisuje hrišćanski moral i vrline.³⁸ Teološki stereotipi i visoki standardi seksualnog morala nesumnjivo su važna komponenta u razumevanju lova na veštice. Do značajnih promena dolazi ne kada su pronađene alternativne metode kontrole već kada je država prestala da zahteva visok nivo seksualnog morala od svojih građana.³⁹

Veštica je danas, za veliki broj žena u savremenim zapadnim društvima koje se uključuju u različite političke, religijske i kulturne pokrete, veoma moćan simbol kojim izražavaju bunt protiv patrijarhalnih institucija koje sada na suptilnije načine obezvređuju žensko znanje i moć. U feminističkim interpretaci-

³⁷ Bayer, V., *op. cit.*, 164; videti: citat iz *Malja za veštice*, „Sva grešnost ovoga sveta samo je kap prema grešnosti žene... Šta je žena drugo do dušmanin prijateljstvu, neizbežna kazna, nužno zlo, prirodno iskušenje, žuđena propast, kućna opasnost, slatka šteta...“ u: Rjenkur, A. de, *Žena i moć kroz istoriju 2*, Verzalpress, Beograd, 1998, 73–75.

³⁸ Žensko telo je bilo enigma i u anatomsom i u fiziološkom smislu za srednjovekovne sudije ili, čak uopšteno, za muškarce. U *Vagininim monolizima* citiran je odlomak iz *Ženske enciklopedije mitova i tajni* u kojem se navodi da je na suđenju jednoj ženi optuženoj za veštičarenje 1593, sudija po prvi put otkrio klitoris identifikujući ga kao „đavolju bradavicu, siguran dokaz da je vještica kriva... Nitko od promatrača nikada nije vidio takvo što. Vještica je bila osuđena.“ Ensler E., *Vagininini monolozi*, V. B. Z. Zagreb, 2000, 47. Navedeno prema: Marjanić, S., Astralna metla i levitacijski performanski vještičijeg tjela, u: *Treća*, Časopis centra za ženske studije, br. 1, Vol. IV, Zagreb, 2002, 228.

³⁹ Goodare, J., *op. cit.*, 304.

jama preovlađuje mišljenje da je strah od veštica zapravo latentni strah od samosvesne, nezavisne i moćne žene. Ovo stanovište se potvrđuje u, na primer, savremenim neopaganskim pokretima kao što je Vika (Wicca), u kojima, revitalizujući lik veštice, savremena žena pronalazi načine da pomoću magija i paganskih rituala istražuje sopstvene spiritualne moći.⁴⁰ Popularnost feminističkog čarobnjaštva i feminističke teologije predmet je novih istraživanja u društvenim naukama i humanističkim disciplinama. Takvih je pokreta najviše u Sjedinjenim Državama, ali se razvijaju i u velikom broju drugih zemalja, a njihovu povezanost i popularnost omogućavaju i podstiču moderni elektronski mediji, pre svega Internet.⁴¹ Interesovanja su im veoma raznolika – od preispitivanja likova veštica i boginja u istoriji, istraživanja alternativnih religija, mirovnih i ekoloških pokreta, alternativnih metoda lečenja i ishrane, do preispitivanja iskustava i uloge žene u Crkvi, predstava o Bogu, roda boga, značenja greha, Biblije i biblijskih interpretacija...⁴² Mnogo je žena koje se identifikuju s vešticama, pridajući nova značenja i vrednosti ovom terminu, i danas opterećenom mizoginim konotacijama koje potiču ne samo iz srednjovekovnog lova na veštice već i savremenih gledišta hrišćanskih crkava.

⁴⁰ Gordon R., Earthstar magic: A feminist theoretical perspective on the way of the witches and the path to the Goddess, *Social Alternatives*, Vol. 14, Issue 4, 1995, 9.

⁴¹ Lista sajtova je zaista nepregledna i raznolika na svim jezicima. Na primer, sajtovi koji popularizuju: <http://www.spiritual.com.au/witchcraft.html>; <http://www.hedgewytchery.com/indexb.html>; sajtalište na <http://witches.meetup.com>; katolički sajt na <http://www.newadvent.org/cathen/15674a.htm>; enciklopedije: <http://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft#searchInput>; <http://www.witchvox.com/>; obimna bibliografija na sajtu: <http://personalwebs.oakland.edu/~dow/courses/an271/bswmr.html>; forumi: <http://www.mysticwicks.com/forumdisplay.php?f=2>

⁴² Rountree, K., *op. cit.*, 77.

Sadržaj

<i>Predgovor</i>	(5)
Optuženica	(7)
<i>Učesnice sabata</i>	(9)
Veštica koja se plašila raskrinkavanja	(12)
Izgubljena veštica	(16)
Veštica koju su ohrabriali da prizna	(18)
Irodijadina sledbenica	(22)
Veštica koja je štitila slepog putnika	(26)
<i>Sotonine sluškinje</i>	(29)
Veštica koja je umela da prepozna demona	(32)
Neustrašiva devojčica	(35)
Veštica koja se užasavala đavola	(37)
Veštica koja je želela da raskine pakt	(40)
Veštica koja je navedena na ispovest	(42)
Veštica koju je progonio nečastivi	(44)
Kraljica crnih anđela	(47)
Veštica s mandragorom	(50)
<i>Žene na lošem glasu</i>	(53)
Zduhača	(58)
Vaskrsla	(62)
Maštovita	(65)
Veštica koja je prisustvovala učenoj raspravi	(68)

Veštica koja je želela porodicu	(71)
Veštica koja se družila s vukovima	(75)
Gospodarica ključeva	(77)
Veštica muva	(80)
Napadnuta veštica	(82)
<i>Evine naslednice</i>	(84)
Požudna veštica	(87)
Veštica koja je bacala ljubavne čini	(88)
Zabludela veštica	(92)
Obožavateljka brojeva	(94)
Domaćica svetkovina	(96)
Vikareva sluškinja	(100)
Devica koja je žudela za demonom	(102)
Veštica koja je uživala s đavolom	(103)
Veštica sa tri optužnice	(106)
Devojka koju je kupio demon	(109)
Veštica uhvaćena na delu	(111)
Senatorova domaćica	(113)
<i>Zlokobnice</i>	(115)
Prizivačica oluja	(118)
Mlekarka	(121)
Kuvarica	(123)
Vampirica	(125)
Veštica koja je pokorila muža	(126)
Veštica koja je htela da nadmudri sudije	(128)
Veštica koja je izgubila komšiničinu košulju	(133)
Praktična veštica	(136)
Veštica koja je lečila impotenciju	(139)
Obeščašćena	(141)
Veštica koja je poznavala „rimske zapovesti“	(143)
<i>Čarobnice</i>	(145)
Rašljareva žena	(148)
Izabranica vrhovnog đavola	(149)
Veštica nastradala zbog knjiga	(152)

Žena koja je prizivala duhove	(156)
Veštica sa starinskom puškom	(159)
Posmatračica	(160)
Proročica s magičnim ogledalom	(162)
Savetnica za ljubav	(165)
Mudrica	(166)
Veštica koja je lečila „seneginu bolest“	(168)
Veštica koja se snalazila na razne načine	(169)
Veštica koja je pronašla knjigu zapovesti	(171)

Vešte žene (174)

Iscliteljka	(179)
Smenjena vračara	(181)
Krojačica	(183)
Povratnica	(185)
Babica	(190)
Decoubica	(192)

Strogo ispitivane veštice (195)

Otpadnica	(200)
Oslobođena zlih duhova	(202)
Učiteljica	(206)
Obmanuta	(209)
Majka brbljivice	(212)
Veštica koju su ispitivali privatno	(216)
Svojejlava	(220)
Poznavateljka sprava za mučenje	(221)
Oteta	(224)
Veštica koja je smišljala recepte	(228)
Imućna	(229)
Začarana	(232)
Razbarušena	(234)

Progonjene (236)

Neodlučna	(239)
Nesklona saradnji	(242)
Veštica u svakom pogledu	(244)

Nepopustljiva	(246)
Veštica bez suza	(248)
Veštica u očekivanju lomače	(250)
Veštica po kojoj je nazvan jedan brežuljak	(253)
Pokroviteljica	(256)
Majka nestalog deteta	(258)
Obožavateljka svetog krsta	(260)
Mučenica	(263)
Pokajnica	(264)

Bibliografija (268)

Lidija Radulović:

Zašto su veštice žene ili zašto su žene veštice?

Tumačenja u svetlu različitih perspektiva (270)

Tersila Gato Kanu

Veštice

Ispovesti i tajne

CLIO

Gospodar Jovanova 44
Beograd

za izdavača

Zoran Hamović

recenzent

dr Lidija Radulović

prevod citata s latinskog
prof. dr Ranko Kozić

lektura

Sonja Šoć

korektura

Sonja Šoć

Mira Savić

dizajn knjige

Dragana Atanasović

likovno rešenje korica

Svetlana Volic

tehnički urednik

Dejan Tasić

štampa

DMD, Beograd

info@clio.co.yu

www.clio.co.yu

CIP – Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.131.1-32
133.4(091)
2-545(091)

ГАТО Кану, Терсила

Veštice : ispovesti i tajne / Tersila Gato
Kanu ; prevela sa italijanskog Alenka
Zdešar-Ćirilović. – Beograd : Clio, 2008
(Beograd : DMD). – 299 str. : ilustr. ; 21 cm.
– (Agora)

Prevod dela: Steghe / Tersilla Gatto Chanu.
– Str. 270–294: Zašto su veštice žene ili
zašto su žene veštice? : tumačenja u svetlu
različitih perspektiva / Lidija Radulović.

ISBN 978–86–7102–299–6

a) Вештице
COBISS.SR-ID 149137676